

Szigeti Magdolna¹

Amiért a német újraegyesítés majdnem megghiúsult – a Stasi-akták

A két német állam egységesítését előkészítő tárgyalópartnerek az államszerződés megkötése előtti éjszaka jutottak csak dűlőre két vitás kérdésben: az egyik kritikus pont az abortusz szabályozása volt, a másik a Stasi-dokumentumok kérdése. Mivel az abortuszt a két német államban eltérő módon szabályozták, és a kelet-németek nem akarták elfogadni a szigorúbb szabályozást, kompromisszum született, miszerint átmenetileg a két országrészben eltérő szabályozás marad érvényben, de Németország szövetségi törvényalkotása legkésőbb 1992. december 31-ig köteles az Alaptörvény szellemének megfelelő szabályozást hozni.

Jelen dolgozat keretei a két érzékeny terület közül csupán a Stasi-hagyatékek kapcsán kialakult konfliktusok és kompromisszumok kifejtésére adnak lehetőséget.

A szovjet minta alapján felállított keletnémet Állambiztonsági Minisztérium,² a Stasi – ahogy a köznyelv az NDK-ban és Magyarországon is a német rövidítést használva nevezte – a keletnémet vezető kommunista párt, Németország Szocialista Egységpártja (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED) hatékony hatalmi eszköze volt 40 éven keresztül. A SED felső vezetése által irányított, kiterjedt apparátus megfigyelte otthon és külföldön a szocialista rendszer ellenségeit vagy az annak tartott személyeket, miközben nem felejtkeztek el a megfigyelők megfigyeléséről sem.

A Stasi az NDK 16,43 millió főt kitevő lakosságát³ 1989-ben 91 ezer főfoglalkozású munkatársával vonta megfigyelés alá, a nem hivatalos állományban lévő beszervezettek számát a kutatók 110 ezer és 189 ezer fő között becsülik. A jelentős eltérés oka, hogy ugyanaz a személy mint megfigyelő párhuzamosan több nyilvántartásban is szerepel, ezt a kutatók egy része nem vette figyelembe.

¹ Egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jогtörténeti Tanszék. Kapcsolat: szigeti.magdolna@jak.ppke.hu.

² Gesetz über die Bildung eines Ministeriums für Staatssicherheit. Vom 8. Februar 1950. *Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik*, (1950), 15. 95.

³ Lásd: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/249217/umfrage/bevoelkerung-der-ddr>.

Ugyanakkor megemlítendő, hogy sokan – itt tízezres nagyságrendű számra kell gondolnunk – egyáltalán nem jelentettek.⁴

A német újraegyesítés küszöbén a Stasi és az ott felhalmozott dokumentumanyag jövője mintha nem lett volna lényeges kérdés a tárgyalópartnerek számára.

1989 októberének végén Erich Mielke, aki 1957 óta töretlenül állt miniszterként a Stasi élén, elrendelte az iratok megsemmisítését. Akkoriban ez nem volt köztudott, de a spontán szerveződő polgári mozgalmak tagjai, felfigyelve az állandóan füstölgő kéményekre és a megnövekedett logisztikai forgalomra a Stasi épületeinél, sejtették, mi történhet az épületeken belül. Az emberek gyanították, hogy a titkoszolgálat az elnyomás korszakának bizonyítékait szállíttatja el, semmisíteti meg. Akkoriban arról sem tudtak a kívülállók, hogy a szorgos munka következtében az iratmegsemmisítő gépek rövid időn belül tönkrementek, a Stasi-alkalmazottak jobb híján kézzel tépkedték az iratokat, és későbbi elszállításra szánva zsákban gyűjtötték ezeket a papírokat. A Stasi felszámolásakor több mint 15 ezer zsák anyagát sikerült megmenteni. Az azóta eltelt 30 év alatt csupán 520 zsák anyagának tartalmát tudták az arra hivatottak valamelyest rekonstruálni.⁵

Lengyel mintára 1989. december 7-én a kormány, a blokkban tömörült egykori parlamenti pártok, a vezető szocialista párt, a SED tömegszervezeteinek képviselői, valamint az ellenzék képviselőiben különböző polgári mozgalmak és az egyházak küldöttei az NDK-ban is megalapították a Központi Kerekasztalt. Az 1990. március 12-ig működő fórum egyfajta érdekegyeztető konferenciaként kitűzött feladatai közé sorolta a párturalom felszámolását, az állambiztonság kérdését, a demokratikus átalakulás lépéseinek meghatározását, a szabad parlamenti választások előkészítését és megszervezését, valamint az új állam alkotmányos kereteinek lefektetését.⁶ A Kerekasztal – több külföldi állam demokratikus alkotmányos tapasztalataira támaszkodva – 1990 tavaszára elkészített egy alkotmánytervezetet, amelyet az újonnan megválasztott parlament, a Népi Kamara már nem tárgyalta.⁷

A tárgyalópartnerek a Kerekasztal első ülésén döntésre jutottak: a Stasit fel kell számolni.⁸ A megvalósítás azonban váratott magára. Ennek ellenére a Stasi folyamatosan napirendi téma volt 1989/1990 fordulóján a központi

⁴ Stefan Berg: Neue Studie zu DDR-Spitzeln: Die schlanke Stasi. *Spiegel Online*, 2013. február 21.

⁵ Lásd: <https://www.mdr.de/zeitreise/bstu-rekonstruktion-stasiakten-roland-jahn-100.html>.

⁶ Timothy Garton Ash: *Jahrhundertwende: Weltpolitische Betrachtungen 2000–2010*. München, Hanser, 2010. 88.

⁷ Wolfgang Templin: Der Verfassungsentwurf des Runden Tisches. *Gewerkschaftliche Monatshefte*, (1990), 5–6. 372.

⁸ Uwe Thaysen (szerk.): *Der Zentrale Runde Tisch der DDR. Wortprotokoll und Dokumente. I. Aufbruch*. Wiesbaden, Westdeutscher, 2000. 68–88.

kerekasztal-tárgyalásokon, ahol a különböző érdekcsoportok megkísérelték a politikai életet átalakítani, a kormányt ellenőrizni.

Amikor 1989. december 4-én egy Stasi-munkatárs nyíltan beszélt a rádióban az iratok megsemmisítéséről, a spontán módon szerveződött polgári mozgalmak bizottságai, szimbolizálva a keletnémet lakosság nagy részének elszántságát, maguknak vindikálták a jogot, hogy a Stasi helyi, kerületi részlegeinek feloszlását ellenőrizzék.

A polgári mozgalmak aktivistái úgy érezték, azonnal kell cselekedni. Még a rádióadás napján elkezdődött több vidéki városban a Stasi hivatalainak megszállása: először Erfurtban, majd Lipcsében és Rostockban.⁹ Két hónappal korábban az NDK létrejöttének 40. évfordulója alkalmából a kommunista rezsim még fitogtatta saját nagyságát, ugyanakkor nagy erővel igyekezett fellépni a polgárok tiltakozásaival szemben, miközben milliók demonstráltak az utcákon a diktatúra ellen.¹⁰ A politikai vezetést érintő változtatások ellenére kevés remény mutatkozott arra, hogy érdemi reformokon keresztül sikerül megújulnia az országnak. A tüntetések erősödtek, a rettegett Stasi helyzete is megkérdőjeleződött.

Berlint több mint egy hónapig nem érintette meg a vidéki polgári mozgalmak aktivistáinak elszántsága. Csupán a Kerekasztal küldöttei látogattak el néha a Stasi központjába, melynek intézményjellegén nem sokat változtatott az a tény, hogy – nemzeti színezetet öltve – a Stasi 1989. november 17-től kezdve Nemzetbiztonsági Hivatal (*Amt für Nationale Sicherheit*) néven, Erich Mielke, a leváltott miniszter korábbi helyettesének irányításával, a túlélés reményében működött tovább.¹¹

A Neues Forum (Új Fórum) elnevezésű polgári mozgalom aktivistái 1990. január 15. estéjére tüntetést szerveztek a Stasi berlini, Normannenstraße 20. szám alatt található központi épülete elé. A tüntetők a Stasi tevékenységének befejezését követelték. A résztvevőknek javasolták, hozzanak magukkal téglákat, de nem azért, hogy megdobálják a Stasi-alkalmazottakat vagy a tüntetést felügyelő rendőröket, hanem a bejárati kapu szimbolikus körbefalazása céljából. Ezek mozdultak meg a felhívásra, a tüntetők a Stasi utolsó, még meg nem szállt objektumához vonultak, de a befalazás ötlete nem okozott osztatlan tetszést. Viszont többen behatoltak az épületbe, és szétverték a berendezést. A másnapi tudósítások vagy szépítették a történeteket, vagy túloztak, az aktivisták pedig belátták, az elszabadult indulatokat korlátok között kell tartani. A tüntetők polgári bizottságot

⁹ Lásd: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/die-erste-stasi-besetzung-418484>.

¹⁰ Lásd: <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/40-geburtstag-letzte-gruendungsfeier-der-ddr-gorbi-hilf-uns-100.html>.

¹¹ *Beschluss zur Bildung eines Amtes für Nationale Sicherheit (AfNS)*, <https://www.stasi-mediathek.de/medien/schreiben-des-neuen-afns-leiters-wolfgang-schwanitz-an-die-leiter-der-dienst-einheiten-zur-zukuenftigen-kompetenzverteilung/blatt/1>.

hoztak létre, feladatul tűzték ki maguknak a rendfenntartást, az épület látogatásának megszervezését, az intézmény felszámolásának ellenőrzését, beleértve a személyi állományhoz tartozók elbocsátásának, az ingatlanok átadásának felügyeletét, és lehetőség szerint a dokumentumok további megsemmisítésének megakadályozását, azok biztonságba helyezését, valamint az iratok tartalmának nyilvánosságra hozatalát.¹² Hogy ők erre egyedül képtelenek voltak, csak azokat lepte meg, akik nem voltak tisztában a Stasi nagyságával.

A bizottságok saját legitimitásukat – szabadon választott hatalmi szervek hiányában – a békés forradalom támogatóinak akaratából vezették le. Támogatást csak a társadalom különféle csoportjaihoz tartozó lelkes önkéntesektől kaptak, sokan azonban a nyugalom megzavaróiként tekintettek rájuk.

A polgári mozgalmak aktivistáinak szükségük volt a Stasi vezetőinek és alkalmazottainak tudására, hiszen nem értették a szervezet felépítését, működését, nem ismerték az irányvonalakat, a szolgálati utasításokat, nem találták az aktákat az archívumokban, nem tudták, hol és hogyan keressék a konspiratív helyként szolgáló ingatlanokat. A Stasi munkatársai segítettek biztosítani az aktákat, előkészítették azok központi archívumba szállítását.

Az aktivisták számára a logisztikai munka is kihívást jelentett, hiszen a Stasi csupán Berlinben több száz objektummal rendelkezett. Vidéken hasonló volt a helyzet, az ingatlanok közé tartoztak irodák, raktárak, lakások, villák, sportlétesítmények, üdülők. Az ügynökökkel való rendszeres találkozás céljából tartotta fenn a Stasi az ingatlanokat, általában forgalmas városrészekben.¹³ A titkoszolgálati munkát hatékonyan segítő lakásoknak – ahogy Magyarországon is – külön fedőtörténetei voltak, a titkosszolgálatnak lehetőség szerint el kellett hitetni a környék lakóival, hogy bizonyos személyek ugyan sokszor vannak távol, de használják a lakásukat.

Akkoriban egyetlen autentikus forrás állt rendelkezésre a Stasiról: Karl-Wilhelm Fricke, az ellenállás pápajaként aposztrofált¹⁴ újságíró munkája. Fricke a *Deutschlandfunk* vezető szerkesztője volt, akit okkal az NDK ellenségeként tartottak nyilván. A Stasi feltételezte, Fricke a SED vezető funkcionáriusairól szerez meg és visz át a nyugati oldalra titkos anyagokat.¹⁵ Az újságírót 1955. április 1-jén egy álvendégség alkalmával, italába altatót keverve, a Stasi munkatársai

¹² Klaus Bästlein: 15. Januar 1990 – „Sturm auf die Stasi?“ Mythen und Fakten. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 63. (2015), 1. 68–79.

¹³ Helmut Müller-Enbergs: Konspirative Wohnung. In Roger Engelmann – Bernd Florath – Walter Süß (szerk.): *Das MfS-Lexikon – Begriffe, Personen und Strukturen der Staatssicherheit der DDR*. Berlin, Ch. Links, 2011. 193.

¹⁴ Hüttmann, Jens: *DDR-Geschichte und ihre Forscher, Akteure und Konjunkturen der bundesdeutschen DDR-Forschung*. Berlin, Metropolis, 2008. 257.

¹⁵ BStU-Akte ZA, AOP 22/67, Bd. V. Blatt 207 vom 28 März 1955.

egyszerűen elrabolták, majd az NDK Legfelsőbb Bírósága első fokon 15, majd 4 év fegyházra ítélte háborúra és bojkottra felbujtás miatt, amit le is töltött. Szabadulása után Hamburgba, majd Kölnbe távozott, ott folytatta újságírói pályáját. A Stasi nem hagyott fel Fricke megfigyelésével, még 1985-ben is születtek jelentések a keletnémet kommunista rezsim elleni tevékenységéről.¹⁶ A polgári mozgalmak aktivistái az ő írásaiból tanultak eligazodni a szervezet útvesztőiben.

Bizonytalan történelmi időszakban történt a Stasi épületeinek megszállása, nem lehetett tudni, mikor jutnak a Szovjetunióban akkora hatalomhoz a reformellenes katonai erők, hogy megsegítsék a keletnémet kommunistákat, pillanat alatt vérbe borítva az országot. Mihail Sz. Gorbacsov ígéretet tett arra, hogy katonailag nem fog beavatkozni, azonban Helmut Kohl kancellárt időnként aggódva figyelmeztette, tegyen meg mindent a káosz megakadályozása érdekében.¹⁷

Az ellenőrzés alá vont berlini központi épületben a magas rangú Stasi-tisztek meglepő módon udvariasan, ugyanakkor – hatalmuk tudatában – magabiztosan viselkedtek a forradalmárokkal. Látszólag rendelkezésre bocsátották a szükséges információkat, együttműködést tanúsítottak. Valójában a kooperatív magatartás stratégiájuk részét képezte, így jobban tudták befolyásolni az ellenőrzést végzőket, akik erre – visszaemlékezésekből tudjuk – csak később jöttek rá.¹⁸

A polgári aktivisták erejét, képességeit és lehetőségeit meghaladta az ellenőrzés önként vállalt feladata. Nem rendelkeztek elegendő számú önkéntessel, szakmai kompetenciával és a kivitelezéshez szükséges eszközökkel. Néhány hónapon belül pedig be kellett volna fejezni ezt a munkát. A lelkes polgárok közül Berlinben csupán 80 fő jelentkezett 1990 februárjában az önkéntes ellenőrző munkára, ez a szám elenyészően alacsony volt a Stasi-alkalmazottak létszámához képest. Ilyen körülmények között képtelenség volt megakadályozni jó néhány akta eltűnését vagy megsemmisítését. Talán néha még maguk az ellenőrzést végzők is szemet hunytak, vagy nem látták át, hogy becsapják őket. Azonban a tömeges aktamegsemmisítést meg tudták akadályozni, hatalmas anyagot – fotókat, videókat, jelentéseket – helyeztek biztonságba, amelyet a Stasi dokumentumait őrző hatóság, a Bundesbehörde für die Stasi-Unterlagen (BStU) kezel. Az eredmény: több mint 111 kilométer archivált dokumentum,¹⁹ ez a magyar M1-es autópályán körülbelül a Budakeszi és Győr közötti szakasznak felel meg.

Az akták biztosítása azonban csak egy volt a feladatok közül. A Stasi ingatlanait, ingóságait, autóit szintén számba kellett venni. A titkosszolgálat rendelkezett

¹⁶ BStU, MfS, ZA, HA II/13-322, Bl. 30.

¹⁷ Helmut Kohl: *Erinnerungen 1982–1990*. München, Droemer, 2005. 969.

¹⁸ David Gill: Die (Ohn-)Macht der Bürgerkomitees. *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2018. február 13. Online: <https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/stasi/253578/macht-der-buergerkomitees>.

¹⁹ Stand: Dezember 2020. BStU Online: <https://www.bstu.de/ueber-uns/bstu-in-zahlen>.

akkoriban a legfejlettebb technikai eszközökkel, ezek biztonságba helyezése, valamint a fegyverek begyűjtése megerőltetőnek bizonyult, hiszen több száz ember fordult meg naponta az épületekben.

Miután a forradalmárok megszállták a Stasi fővárosi és vidéki irodáit, némileg az események után kullogva a kormány is létre hozott egy bizottságot a feloszlattal kapcsolatos feladatok intézésére. Különböző felfogású emberek, a régi parlament pártjainak, valamint az ellenzék civil szervezeteinek és az ellenzék bizalmát élvező evangélikus egyháznak a képviselői tömörültek ebben a csoportban, akik jól tudtak együttműködni a polgári mozgalmak aktivistáinak bizottságaival.

Sokkal nehezebb volt azonban a közös munka a miniszterelnök által 1990 februárjában felállított szervvel, amelynek feladatul adta a Stasi technikai és szervezeti feloszlását.

Már a névadást is provokációnak tartották a polgári mozgalmak aktivistái, mivel az új szerv elnevezése – *Komitee zur Auflösung des ehemaligen MfS/AfNS* (az egykori Stasi és utódszerve feloszlására létrehozott bizottság) – nagyon hasonlított a polgári aktivisták bizottságának elnevezésére. A Modrow-kormány által létrehozott és irányított szerv személyi összetétele nem nyújtott garanciát a Stasi demokratikus és legitim megszüntetésére. Élén a kormányzat funkcionáriusai álltak, akik – mint később kiderült – maguk is tevékenyen kapcsolódtak a Stasihoz. Tagjait pedig nagyrészt a Stasi személyzeti állományából és a kommunista rezsim más állami intézményeiből toborozták. Tanácsadói munkára Stasi-tiszteket kértek fel.²⁰

A kormányzati szerv munkatársai időről időre belenyúltak az archív anyagokba, pecséteket törtek fel, gyakran megtagadták a polgári aktivistáktól a fontos információkat, és megkérdőjelezték a polgári bizottságok legitimációját. Az 1990 tavaszán lezajlott demokratikus választások alapján felállt az új kormány, mégsem változott semmi. Az új belügyminiszter, Peter-Michael Diestel az ellenőrzés alá vont központi Stasi-épületben tett látogatása során nem tartotta fontosnak a polgári aktivistákkal való találkozást. A távolságtartásnak üzenetértéke volt: az új kormány szintén a régi rezsim csapatát tartja a legalkalmasabbnak erre a kényes feladatra. Hiába szorgalmazták a polgári aktivisták egy ellenőrző szerv felállítását, csak 1990 júniusában alakították meg az új parlament támogatásával azt a különbizottságot, amely a Stasi, helyesebben annak jogutódja felszámolását felügyelte. 1990. június 21-én a különbizottság Joachim Gauck vezetésével megkezdte munkáját.²¹

²⁰ Anne Worst: *Das Ende eines Geheimdienstes. Oder: Wie lebendig ist die Stasi?* Berlin, Linksdruck, 1991. 86.; Silke Schumann: *Vernichten oder Offenlegen? Zur Entstehung des Stasi-Unterlagen-Gesetzes.* Berlin, BStU, 1997.

²¹ Ute Keck: Die Auflösung des Ministeriums für Staatssicherheit. *Deutsches Rundfunkarchiv.* Online: <http://1989.dra.de/themendossiers/politik/aufloesung-des-mfs>.

Gauck, szüneteltetve lelkeszi munkáját, nagy lendülettel kapcsolódott be a Stasi berlini központi épületének elfoglalásába. A szabad választásokon a Neues Forum támogatásával indult sikerrel, így – mint parlamenti képviselő – jelentősebb befolyást tudott gyakorolni az eseményekre. A polgári aktivistákkal egyetértve küzdött a Modrow-kormány által felállított bizottság felszámolásáért.²²

A közvéleményt nagyon foglalkoztatta az archivált anyagokhoz való hozzáférés lehetősége. Kényes kérdés volt ez, egyfajta puszkaporos hordó mind a megfigyelték, mind a megfigyelők számára. Számolni kellett azzal is, mi lesz, ha kiderül, kik álltak a besúgások, a karrierök kerékbe törése vagy akár egyes politikai büntető ítéletek mögött. Hány öngyilkosság lesz a következménye annak, hogy az emberek sem a maguk jellemtelenségével, sem az őket elárulókkal nem tudnak szembenézni? Az árulásban nemcsak ismerősök és barátok jöhettek számításba, hanem szülők, gyerekek, férjek, feleségek, közel álló barátok. A hatalmon lévők polgárháborús állapotok kialakulásától tartottak. A hullámok a határokon túlra is átcsaphattak, hiszen külföldi titkosszolgálatok is érdeklődtek bizonyos dokumentumok iránt. Számolni kellett azzal, hogy külpolitikai következményei is lehetnek a titkosszolgálati iratok nyilvánosságra hozatalának.

1990 első hónapjaiban a polgári aktivisták bizottságaiban, valamint a Kerekasztal tárgyalásai során élénk vita folyt a Stasi-dokumentumok jövőjéről, a megőrzés mellett a megsemmisítés is szóba került. Ugyan az ellenzék soraiban is voltak titkos besúgók, ezt különösen 31 év távlatából bizton állíthatjuk, mégis a békés rendezés vezérelte a többséget, és nem a bőrüket akarták menteni. A dokumentumok rossz célokra történő felhasználását megelőzendő, az iratok megsemmisítéséről részletes tervek készültek.

A vita már tavasszal kezdődött, végül 1990. március 18-án, a választásra jogosultak 93,4 százalékának részvételével megtartott szabad választások²³ alapján felállt az új parlament, és megszavazta a nyilvánosság számára az akták hozzáférését. A két német állam kormányzatában kevesen ellenezték ezt a döntést. Akkoriban még nem volt köztudott, hogy akár az érintettség okán is ellenezték néhányan az iratok tartalmának nyilvánosságra hozatalát, mint például a „Czerni” fedőnév alatt²⁴ a Stasinak jelentő Lothar de Maizière²⁵,

²² Norbert Robers: *Joachim Gauck – Vom Pastor zum Präsidenten. Die Biografie*. Leipzig, Koehler & Amelang, 2012. 123.

²³ Presse- und Informationsamt der Bundesregierung: *18. März 1990 – Auf dem Weg zur Deutschen Einheit. Erste freie Wahlen in der DDR*. Online: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/18-maerz-1990-353962>.

²⁴ „Ehrlich, treu, zuverlässig”. *Der Spiegel*, (1990), 50. 30–38. (Online megjelenés dátuma: 1990. december 9.)

²⁵ Menschlich bewegt. *Der Spiegel*, (1990), 52. 20–23. (Online megjelenés dátuma: 1990. december 23.)

az NDK első és egyben utolsó demokratikusan megválasztott miniszterelnöke, aki haláláról és gyilkosságokról vizionált.

1990 nyaratól az újraegyesítés kérdése foglalkoztatta az embereket. A tárgyalásokon ismét felmerült a Stasi-hagyaték jövője. Korábban is vitákat robbantott ki a nyilvánosságra hozatal lehetséges módozatainak, az adatvédelemnek, a titkosításnak, a levéltárba szállításnak a kérdése, de az egyesítés küszöbén a keletnémetek számára elfogadhatatlan volt, hogy a szóba jöhető állami archívum az egyesített ország nyugati felében található. 1990. augusztus 24-én, az egyesülésről szóló szerződés harmadik előkészítő tárgyalásán heves viták folytak e kérdésről, de a Népi Kamara törvényt hozott a Stasi, azaz az egykori Állambiztonsági Minisztérium, illetve jogutódja, a Nemzetbiztonsági Hivatal személyeket érintő adatainak biztosításáról és felhasználásáról, és egyben elutasította, hogy az aktákat átadja a Koblenzben székelő Szövetségi Levéltárnak. A Népi Kamara képviselői 1990. augusztus 31-én majdnem egyhangú határozattal döntöttek arról is, hogy ez a törvény az *Egyesülésről szóló szerződés* elválaszthatatlan részét képezze.

Joachim Gauck, tekintélyét latba vetve, szembeszállt a nyugatnémet tárgyalófelek határozott követelésével, miszerint a Stasi-hagyatékot a Koblenzben található archívumba kell szállítani.²⁶ A polgárjogi aktivisták, hogy nyomást gyakoroljanak az egyesítés részleteiről tárgyaló felekre, 1990. szeptember 4-én megszállták a Stasi egykori épületét. A tüntetőket a dokumentumok elszállítására vonatkozó tervek mellett az is felháborította, hogy a nyugatnémet kormány szándéka szerint – adatvédelemre hivatkozva – a dokumentumok egy részére megsemmisítés várt. A tüntetők felszólították a tárgyalófeleket, hogy vegyék figyelembe követeléseiket, nyílt levélben fordultak mindkét német parlamenthez és a keletnémet pártokhoz, mondván: ne hagyják, hogy ellopják a múltjukat. A kelet-berlini központot a Neues Forum és néhány más polgárjogi szervezet tartotta ellenőrzése alatt. A megszállók 16 napos éhségsztrájkba kezdtek, tiltakozva az *Egyesülésről szóló szerződés* szabályozása ellen. Követelték, hogy a Stasi-aktákat őrizték az egykori NDK területén, ne legyen központi nyilvántartás, az akták maradjanak a volt NDK területén, választott képviselők és polgárjogi csoportok ellenőrzése alatt, és a nyugati titkosszolgálat ne nyúljon az aktákhoz, továbbá az érintetteknek tegyék lehetővé a betekintést, az egykori Stasi-alkalmazottak ne dolgozhassanak a közszolgálatban, és minden áldozatot rehabilitáljanak.²⁷

A tüntetés fokozott médiafigyelmet kapott, a szolidaritás hulláma söpört végig az országon, a nyugatnémetek belátták: vagy engednek, vagy nem jön létre egységes Németország. A 24 napig tartó akció végül sikerrel járt, akceptálva

²⁶ Robers (2012): i. m. 126.

²⁷ *Archiv der Gegenwart: Deutschland 1949 bis 1999. IX. Januar 1986 – 1994 Juni.* Sankt Augustin, Sieglar, 2000. 34 926. (A továbbiakban: *Archiv.*)

a Népi Kamara képviselőinek és a tüntetőknek az akaratát; a Stasi-dokumentumok kezeléséről az 1990. szeptember 18-i pótegyezményben rendelkeztek. Ennek értelmében csak a Népi Kamara által megválasztott és a szövetségi kormány által megerősített különleges megbízottak, valamint a keleti tartományok megbízottai nyernek betekintési jogot az aktákba. Az érintettek csak akkor lapozgathatnak a róluk készített aktákban, ha ez harmadik személy védelmét nem sérti.²⁸ A titkoszolgálat nem férhet az aktákhoz, kivéve, ha az terrorista cselekmény felderítését szolgálja.

1990. szeptember 20-án az *Egyesülésről szóló szerződést* a két német parlament a kötelező kétharmados többséggel elfogadta. A Népi Kamara 299 igen szavazattal 80 szavazat ellenében, 1 tartózkodás mellett szavazta meg a szerződést. Alapvetően a PDS frakciója és a Szövetség 90/Zöldek szavaztak ellene. A Szövetségi Gyűlés 440 igen szavazattal 47 ellenében, 3 tartózkodás mellett fogadta el a szerződést. Ellenző hangok elsősorban a Zöldek frakciójából jöttek, de 13 nem szavazat kikerült a CDU/CSU frakció soraiból is.²⁹ A Szövetségi Tanács 1990. szeptember 21-én egyhangú döntéssel jóváhagyta a szerződést, amely 1990. október 3-án lépett hatályba.³⁰

Ugyanezen a napon Gauck, az egykori rostocki lelkész, az egyetlen szabadon választott Népi Kamara egyik képviselője (és említsük meg: 2012–2017 között Németország államfője³¹) a szövetségi kormány különleges megbízottjaként az egykori állambiztonsági szolgálat személyi vonatkozású iratainak felügyelőjeként 52 munkatárssal kezdte meg munkáját, így megnyugtató kezekbe került a Stasi-hagyaték. Gauck, aki különleges megbízottból lett az első szövetségi megbízott, 2000 októberében adta át a hivatal vezetését.

1991. december 29-én hatályba lépett a Stasi-dokumentumokról szóló törvény, a *Stasi-Unterlagen Gesetz*; elsőként ez a törvény szabályozta e témakörben az iratokhoz történő hozzáférést, a személyes betekintést, a jóvátétel és rehabilitáció kérdését, a parlamenti képviselők és a végrehajtó hatalom közszolgáinak átvilágítását, a bűncselekmények megtorlását, valamint a kutatók és a média munkatársai számára a dokumentumokba való betekintést. Az első érintett érdeklődők 1992. január 2-án olvashattak bele aktáikba.³²

²⁸ *Archiv*. 34 926.

²⁹ *Archiv*. 34 923.

³⁰ Hans Georg Lehmann: *Deutschland - Chronik 1945 bis 1995*. (= Schriftenreihe der Bundeszentrale für politische Bildung, Band 332) Bonn, 1996. 415.

³¹ Volker Müller: Gauck zum Bundespräsidenten gewählt. *Deutscher Bundestag*. Online: https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2012/37835851_kw07_bundesversammlung-207726.

³² Christian Booß: Von der Stasi-Erstürmung zur Aktenöffnung. Konflikte und Kompromisse im Vorfeld der Deutschen Einheit. *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2011. február 10. Online: <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/54118/stasi-akten-konflikte-kompromisse>.

Irodalomjegyzék

- Archiv der Gegenwart. Deutschland 1949 bis 1999. IX. Januar 1986 – 1994 Juni.* Sankt Augustin, Sieglar, 2000.
- Ash, Timothy Garton: *Jahrhundertwende: Weltpolitische Betrachtungen 2000–2010.* München, Hanser, 2010.
- Bästlein, Klaus: 15. Januar 1990 – „Sturm auf die Stasi?“ Mythen und Fakten. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 63. (2015), 1. 68–79.
- Berg, Stefan: Neue Studie zu DDR-Spitzeln: Die schlanke Stasi. *Spiegel Online*, 2013. február 21. *Beschluss zur Bildung eines Amtes für Nationale Sicherheit (AfNS)*. Online: <https://www.stasi-mew.de/diathek.de/medien/schreiben-des-neuen-afns-leiters-wolfgang-schwanitz-an-die-leiter-der-dienst-einheiten-zur-zukuenftigen-kompetenzverteilung/blatt/1/>
- Booß, Christian: Von der Stasi-Erstürmung zur Aktenöffnung, Konflikte und Kompromisse im Vorfeld der Deutschen Einheit. *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2011. február 10. Online: <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/54118/stasi-akten-konflikte-kompromisse>
- BStU-Akte ZA, AOP 22/67, Bd. V. Blatt 207 vom 28 März 1955.
- BStU, MfS, ZA, HA II/13-322, Bl. 30.
- „Ehrlich, treu, zuverlässig“. *Der Spiegel*, (1990), 50. 30–38. (Online megjelenés dátuma: 1990. december 9.)
- Gesetz über die Bildung eines Ministeriums für Staatssicherheit. Vom 8. Februar 1950. *Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik*, (1950), 15. 95.
- Gill, David: Die (Ohn-)Macht der Bürgerkomitees. *Bundeszentrale für politische Bildung*, 2018. február 13. Online: <https://www.bpb.de/geschichte/deutsche-geschichte/stasi/253578/macht-der-buergerkomitees;>
- Hüttmann, Jens: *DDR-Geschichte und ihre Forscher, Akteure und Konjunkturen der bundesdeutschen DDR-Forschung.* Berlin, Metropol, 2008.
- Keck, Ute: Die Auflösung des Ministeriums für Staatssicherheit. *Deutsches Rundfunkarchiv*. Online: <http://1989.dra.de/themendossiers/politik/aufloesung-des-mfs>
- Kohl, Helmut: *Erinnerungen 1982–1990.* München, Droemer, 2005.
- Lehmann, Hans Georg: *Deutschland – Chronik 1945–1995.* Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1996.
- Menschlich bewegt. *Der Spiegel*, (1990), 52. 20–23. (Online megjelenés dátuma: 1990. december 23.)
- Müller-Enbergs, Helmut: Konspirative Wohnung. In Roger Engelmann – Bernd Florath – Walter Süß (szerk.): *Das MfS-Lexikon – Begriffe, Personen und Strukturen der Staatssicherheit der DDR.* Berlin, Ch. Links, 2011.
- Müller, Volker: Gauck zum Bundespräsidenten gewählt. *Deutscher Bundestag*. Online: https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2012/37835851_kw07_bundesversammlung-207726
- Presse- und Informationsamt der Bundesregierung: *18. März 1990 – Auf dem Weg zur Deutschen Einheit. Erste freie Wahlen in der DDR.* Online: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/18-maerz-1990-353962>
- Robers, Norbert: *Joachim Gauck – Vom Pastor zum Präsidenten. Die Biografie.* Leipzig, Koehler & Amelang, 2012.

- Schumann, Silke: *Vernichten oder Offenlegen? Zur Entstehung des Stasi-Unterlagen-Gesetzes*. Berlin, BStU, 1997.
- Stand: Dezember 2020. BStU. Online: <https://www.bstu.de/ueber-uns/bstu-in-zahlen/>
- Templin, Wolfgang: Der Verfassungsentwurf des Runden Tisches. *Gewerkschaftliche Monatshefte*, (1990), 5–6. 370–375.
- Thaysen, Uwe (szerk.): *Der Zentrale Runde Tisch der DDR. Wortprotokoll und Dokumente. I. Aufbruch*. Wiesbaden, Westdeutscher, 2000.
- Worst, Anne: *Das Ende eines Geheimdienstes. Oder: Wie lebendig ist die Stasi?* Berlin, Linksdruck, 1991.